

1. Antropologia lingvistică - Introducere

Motto:

„Cuvântul în afara gândirii este mort, gândul lipsit de forma cuvântului rămâne umbră.”

Lev S. Vîgotski

Interactivitatea umană în plan socio-profesional se constituie într-un instrument al identificării rolului *practicilor lingvistice* în evoluția culturii dar și al capacității acesteia de a genera noi practici lingvistice.

Antropologia lingvistică își trage seva din cele două domenii asociate în denumirea sa: *lingvistică* și *antropologie* care dezvoltă o identitate științifică și intelectuală proprie cercetării limbii ca practică socială și culturală. Studiul limbii din punct de vedere antropologic are menirea de a înrâuri științele umaniste în mod unic și creativ.

Caracterul interdisciplinar al studiilor de *antropologie lingvistică* este de natură să creeze cadrul teoretic și practic al înțelegerii legăturii dintre limbă și dezvoltarea individului și a societății. Cercetările începutului acestui domeniu asupra limbilor pe cale de dispariție au ajuns azi să acopere structurile și practicile lingvistice specifice diferitelor culturi (Duranti, 1997:5-10). Antropologia lingvistică explorează modalitățile în care limbajul uman modelează identitatea socială și culturală, dezvoltă ideologii, convingeri și construiește reprezentarea naturii, existenței și a societății.

1.1 Definiții și principii

Antropologia lingvistică este adesea prezentată ca una dintre cele patru ramuri ale antropologiei, celelalte fiind *antropologia arheologică*, *antropologia biologică/fizică* și cea *socio-culturală*². Aceasta examinează limba din perspectivă antropologică, adică evaluează capacitatea lingvistică de a transfera și reproduce cultura, relația dintre structurile culturii și

---

² Conrad Phillip Koltak, antropolog american, născut în 1942 în Atlanta, Georgia, doctor în antropologie al Universității Columbia

diferitele forme de organizare socială și potențialul cuvântului de dezvoltare a culturii materiale.

Evoluția antropologiei lingvistice ca domeniu de studiu independent este legitimată de măsura în care aceasta asigură specificitatea antropologică a informației lingvistice. *Antropologia lingvistică* studiază limba ca set de practici în medierea ideilor și materialității existenței umane. Dinamismul limbii este cel care conferă domeniului un loc distinct între științele sociale³ (Duranti, 1997:14-21).

Domeniul avut în vedere de lucrarea noastră acoperă trei paradigme semantice evidențiate de Duranti (1997:1-23). El diferențiază subdomeniul *lingvisticii antropologice*, ca studiu teoretic al limbilor, de cel al *antropologiei lingvistice*, care vizează practicile lingvistice și relația lor cu cele culturale și sociale, de un al treilea domeniu al investigației, cel al *integralismului lingvistic*⁴. Celor trei paradigme li s-au adăugat, mai târziu, *etnolingvistica* ce s-a bucurat de o oarecare popularitate în SUA 40-50 (Olmsted, 1950, 1-12). Malinowski⁵ (1923:296-336) atribuie denumirea *etnolingvistică* acelei zone de cercetare care evidențiază nevoia de elaborare a unei teorii pentru structurarea și relaționarea interdisciplinară a lingvisticii cu etnografia.

Dacă *lingvistica antropologică* își acoperă cercetările asupra relațiilor care se stabilesc între limbă, cultură, biologic și cogniție, *antropologia lingvistică* se limitează la studiul valorilor umane prin prisma lingvisticii. *Lingvistica antropologică* se adresează diferențierii tiparelor sociale exprimate lingvistic prin diversitate terminologică, ca expresie a cunoașterii⁶ și eticii situaționale⁷

Opsiunea noastră pentru sintagma *antropologie lingvistică* este justificată de prioritatea studiului limbii din punct de vedere antropologic,

---

³ Grup de discipline care studiază anumite aspecte umane folosind metode științifice de evaluare calitativă și cantitativă

⁴ Se face referire la teoria asupra perspectivei filozofice asupra limbajului Eugeniu Coșeriu (2011:27-38) prin care acesta se distanțează de teoriile restrictive ale lui F. de Saussure prin delimitarea pe care o face între limbă și vorbire, sincronie și diacronie, formă și conținut

⁵ Bronisław Malinowski (1884-1942) antropolog, etnograf și mitolog englez de origine poloneză. Este întemeietorul *școlii funcționale* în antropologie și etnografie, potrivit căreia societatea este acea entitate socială pentru care *mitul* este un element esențial, o realitate vie, codificare a religiei și a înțelepciunii practice.

⁶ Este vorba de *teoria cunoașterii* care se referă la limitarea cunoașterii de individualitatea umană dar și de viziunea cunoașterii științifice generate de o anumită cultură socială (Chisholm, R. 1989).

⁷ Etică aplicată ale standardelor unei culturi.

respectiv a limbii ca sursă de cultură și a exprimării sau vorbirii, ca practică a culturii.

Antropologia lingvistică a fost prima dată definită de Hymes (2009:158-170) ca “studiu al limbii și al exprimării din punct de vedere antropologic („*the study of speech and language within the context of anthropology*”), definiție care a generat interesul pentru studiul limbilor europene din punct de vedere antropologic. Dezvoltarea acestor cercetări a determinat introducerea de termeni noi, specifici, precum *etnografia comunicării*, *evenimentul* sau *actul vorbirii* și chiar apariția unor subdomenii precum *etnopoetica*⁸.

Domeniul interdisciplinar al *antropologiei lingvistice* se construiește și se dezvoltă pe baza *metodelor de cercetare* specifice domeniilor asociate având drept scop dezvoltarea înțelegerii aspectelor pluri și interdisciplinare.

La începutul secolului trecut, cercetările asupra structurilor lingvistice au pus *vorbitorul* în centrul *contextului social* evidențiind așteptările, credințele, valorile morale ale acestuia și ale comunității din care făcea parte, făcând diferența între studiile lingvistice din perspectivă *antropologică* și cele din perspectivă sociologică, precum *dialectologia*, *socio-lingvistica* (Hudson, 1980:2-4) Această nouă percepție a deschis oportunități noi de studiu asupra *conduitei umane*, *reprezentării*, *politicii reprezentării*, *legitimării puterii*, *bazelor culturale ale rasismului*, *conflictelor rasiale*, *proceselor socializării*, *constructului cultural individual*, *contactului intercultural*, *structurii emoționalului*, *relației dintre ritual și formele controlului social*, *relației dintre cunoaștere și cogniție*, *performanță artistică* și *consum estetic* etc. Toate aceste sintagme au devenit tot atâtea domenii ale studiului lingvistic aplicativ în domeniul cultural, social, politic, artistic.

1.2 Funcțiile limbii din perspectivă antropologică

Evoluția antropologiei lingvistice, ca domeniu de cercetare, a trecut printr-o serie de prefaceri datorate diferitelor școli filozofice care au modificat unghiurile de abordare ale cunoașterii asupra fenomenului lingvistic ca produs al culturii și societății căreia îi este circumscrisă. Identificarea funcțiilor limbii și studiul acestora din punct de vedere antropologic dimensionează și direcționează înțelegerea fenomenului lingvistic în raport cu existența umană și cu relația acesteia cu mediul social.

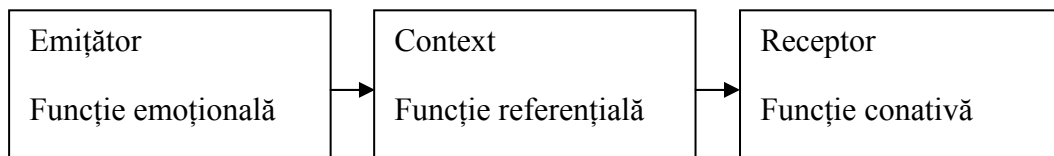
---

⁸ Domeniu de cercetare și metodă de consemnare a înregistrărilor audio pentru facilitarea identificării acelor elemente poetice specifice doar oralității. Termenul a fost introdus de Jerome Rothenberg (Meilicke, Christine, A. 2005:264-268)

Diversitatea abordărilor în analiza limbajului conduce la identificarea unor seturi de funcții diferențiate ale acestuia.

Raportul care se stabilește între forma lingvistică și situația, contextul, poziția socială ori relația interpersonală în care aceasta este utilizată este definit de *funcția limbajului* cu referire la comunicarea ideilor, exprimarea atitudinilor etc. Ca instrument al comunicării, limbajul îndeplinește rolul de vehicul al informației pe care o transmite sub forma enunțului. Configurațiile multiple ale mesajului presupun mai multe funcții ale limbajului care corespund unor forme lingvistice specifice.

Funcțiile limbii pe care Bühler⁹ (2011:17-39) le asociază concepției sale despre *instanța de comunicare*¹⁰ se raportează la *emițător*, *receptor* și *contextul* extralingvistic al comunicării, respectiv, *emoțională*, *referențială* și *conativă*, după cum reiese din schema următoare:

Acestea sunt completate de alte *funcții lingvistice* identificate de Jakobson¹¹ (1987:355-7) pe care acesta le asociază factori complementari ai *instanței de comunicare*: funcția *metalingvistică* care se raportează la codul lingvistic al mesajului, *fatică*, atunci când mesajul se concentrează asupra modalității de comunicare a acestuia, și *poetică*, cea care susține conținutul mesajului¹².

Prezentăm mai jos *modelul linear de comunicare* conceput de Roman Jakobson sub forma unei scheme a factorilor constitutivi realizată de Dan Stoica și Mihaela Berneagă¹³ care este completat de *funcțiile limbajului* conceptualizate de același lingvist:

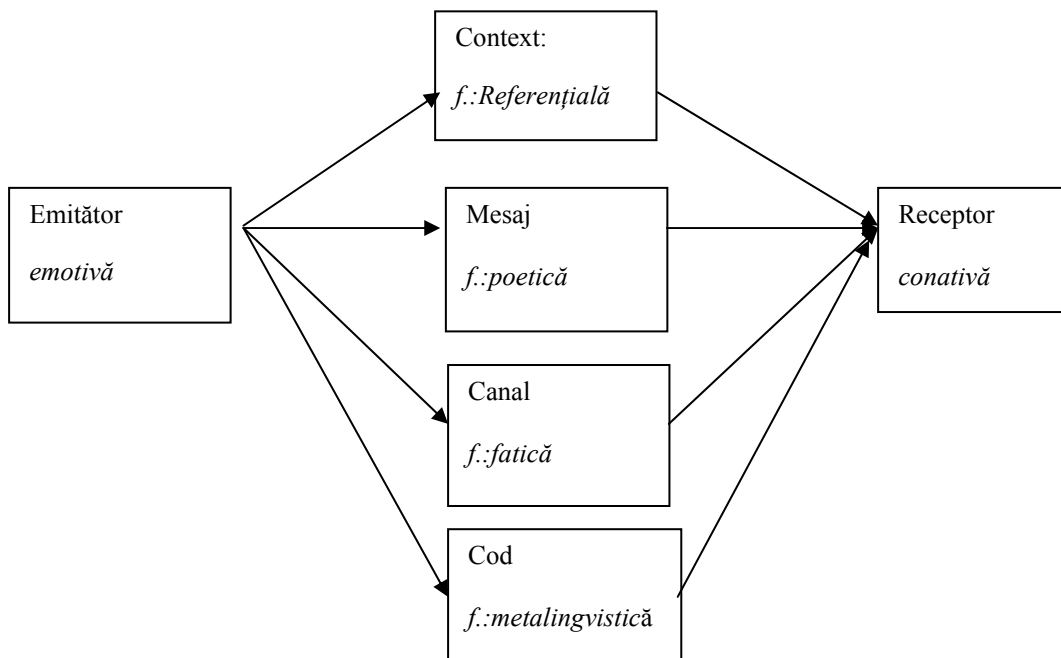
⁹ Psiholog și lingvist german (1879-1963) teoretician al formelor gândirii și al modelului lingvistic Organon

¹⁰ În 1934 Bühler publică teoria sa despre comunicare, *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache* care pornește de la modelul Cratylus al lui Platon.

¹¹ Roman Osipovich Jakobson (1896-1982) lingvist american de origine rusă, pionier al analizei structuraliste a limbii care s-a impus în cercetările primei jumătăți a secolului XX.

¹² Eugen Coșeriu afirmă că cele trei funcții jakobsoniene sunt, de fapt, subclase ale funcțiilor semiotice ale lui Karl Bühler (1992:11-14)

¹³ <http://www.dstoica.ro/wp-content/uploads/2011/09/%C3%8En-ap%C4%83rarea-unui-model-modelul-Jakobson.pdf>

Ele sunt prezente în orice tip de comunicare articulată și sunt reperabile la nivelul interlocutorilor, canalului, mesajului etc., în proporții diferite.¹⁴

Perspectiva antropologică asupra limbajului uman este susținută de *funcționalismul* comunicării în măsură să valorifice raportul gândire-limbaj în context individual și socio-cultural. Ca domeniu al cunoașterii, *antropologia cuvântului* își fundamentează studiul tocmai pe non neutralitatea legăturii dintre *semnul lingvistic* ca reprezentare a lumii și legătura propriu-zisă cu lumea, respectiv pe prioritatea absolută a semnificației cuvântului care delimitează identitatea lucrurilor din lumea reală. (Vîlcu, 2013:33-46)

Aceeași perspectivă antropologică vizează și dimensiunile semantice a limbii care dezvăluie direcții diferite ale intenționalității¹⁵ vorbitorului (Vîlcu, 2013: 33-46)

- *cognitiv-descriptiv-referențială care sistematizează enunțul cu valoare de adevăr*

o Ex

Azi bate vântul de la Răsărit.

Ursul carpatin hibernează în timpul iernii.

Pătratul are patru laturi egale.

¹⁴ Idem

¹⁵ Aristotel, *logos semantikos*

- rezultativă, cu efecte reale, materiale ale actului de vorbire
- o Ex.
- Aștept un răspuns clar de la tine.
- ficțional-creativă, generatoare de realități noi
- o Peștișorul auriu i-a îndeplinit și a treia dorință.

Uneori, concurența mai multor funcții ale aceleiași mesaj impune ierarhizarea acestora în stabilirea dominantei funcționale în analiza antropologică. (Iorgu Iordan I, Robu, V., 1978:56-59)

Studiul *funcției referențiale* a limbajului din punct de vedere antropologic, spre exemplu, este în măsură să dezvăluie capacitatea limbii de a exprima nu numai informații despre mediul socio-cultural în care se exprimă la nivel macro structural și individual, ci și despre ea însăși și care reiese din analiza practicilor lingvistice curente (Silverstein, 1993:33-58) Antropologi ca Boas¹⁶ (1982:211-243), Malinowski (1923: 451 - 510) au evidențiat capacitatea limbii de a înmagazina informații cu privire la localizarea și direcția evenimentelor din istoria poporului care o vorbește cât și direcția dezvoltării acestuia.

Abordările marilor curente de gândire au structurat și integrat funcțiile limbajului uman în teorii consistente care au dominat evoluția domeniului antropologic perioade de timp variabile.

Structuralismul, spre exemplu, care poziționează elementele culturii umane într-un context sistemic amplu, structural¹⁷, dirijează studiile de *antropologie lingvistică* spre percepția limbii ca o sub-structură a culturii prin care aceasta se exprimă, se reformulează și evoluează permanent. Abordarea *structuralistă*¹⁸ contribuie, așadar, la evidențierea simbolurilor culturale exprimate la nivelul actului concret al vorbirii prin funcțiile exprimării verbale, dar și la cele neexprimate, ascunse de *tăceri expresive* (Bauman; Briggs 1990:59-88) raportate la alte componente ale culturii umane.

---

¹⁶ Franz Boas (1858 - 1942) antropolog american de origine germană, pionier al antropologiei moderne

¹⁷ Blackburn consideră că fenomenul uman nu este de înțeles decât în contextul relațiilor umane; acestea se constituie în structuri în spatele cărora se află regulile unei culturi abstracte (Blackburn, 1995:454-458)

¹⁸ Paradigmă teoretică ce pune accent pe cultură ca element al unei structuri generalizatoare care evidențiază aspectele umane esențiale: *gândirea, percepția, sentimentul*. Structuralismul permite observarea vieții prin încadrarea acesteia într-o structură a legităților culturii abstracte, dincolo de varietățile locale (1996) *Oxford Dictionary of Philosophy*

Viziunea *structuralistă* a *antropologiei lingvistice* analizează limba din punct de vedere simbolic, generând contextul individual și social al actului verbal, făcând posibilă depășirea statutului limbii de simplu instrument al comunicării prin direcția pe care aceasta o imprimă intențiilor și acțiunilor umane într-un spațiu cultural care a fost modelat și pregătit pentru noi de generațiile anterioare, în care fiecare opțiune de exprimare se constituie într-o legătură stabilă între trecut, prezent și viitor. (Duranti, 1997: 36).

Salutul, de exemplu, ca expresie generică orală a relațiilor umane, exprimă, desigur, în fiecare limbă, anumite valori și coordonate culturale. Acesta poate să ia forma unei întrebări, ca de exemplu în engleză, (*How are you?*) sau a unei expresii de adânc respect, cum este salutul din limba română *Sărut mâna!* ori a unei urări de bine în limba franceză (*Bonne journée*). Expresia lingvistică a salutului poate fi analizată din multe puncte de vedere. Antropologia lingvistică aduce perspectiva motivației umane și sociale asupra schimbului de salut căutând acele răspunsuri referitoare la diferențierile culturale determinate de sex, vârstă, statut socio-profesional, context cultural, moment și reprezentare. De ce se salută oamenii, în fond? Cum de s-a ajuns la acele reguli sociale sau culturale pe care oamenii le simt sau le învață și știu când să salute, cum să salute, pe cine sau pe cine nu? Antropologia lingvistică își manifestă, de exemplu, interesul față de asemănările, diferențele de salut exprimate de varietățile aceleiași limbi în măsură să valorifice condiționările celor doi locutori.

Așadar, specificitatea domeniului de studiu al antropologiei lingvistice rezidă în interesul față de limbă ca sursă și produs al interacțiunii sociale care se modelează și negociază în permanență prin actul verbalizării. Perspectiva structuralistă a studiului lingvistic, care face legătura între sistemul abstract al limbii, gramatica acesteia și actul verbalizării, lărgeste aria de interes al domeniului vizat prin materializarea aspectelor teoretice în *practici lingvistice*, ceea ce contribuie nu numai la teoretizarea proprietăților limbii, ci și la evoluția gândirii umane exprimate prin aceasta.

Perspectiva antropologică presupune divizarea fluxului de experiențe lingvistice în *unități de analiză* care să permită corespondența biunivocă între obiectivele cercetării și cele ale comunicării. Percepția unor concepte precum *morfem*, *propoziție*, *joc de cuvinte* și altele va fi completată de cadrul paradigmatic al cercetării lingvistice din perspectivă antropologică.

Studiul dimensiunilor înțelegerii umane s-a îndreptat către practici lingvistice precum cea a *dialogului* pe care unii teoreticieni îl consideră punctul de intersecție între interacțiunea umană și forțele sociale. Bourdieu (1989: 14-25) consideră că orice dialog uman este predefinit de relațiile